

ZBIGNIEW HUNDERT

Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum

Uniwersytet Warszawski, Wydział Historii

ORCID 0000-0002-5088-2465

PAWEŁ TYSZKA

Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum

ORCID 0000-0002-2893-8741

Dlaczego Habsburżanka? Kilka uwag o zawarciu małżeństwa Michała Korybuta Wiśniowieckiego z arcyksiężniczką Eleonorą Marią Józefą*

Why a Queen from the House of Habsburg?
Some Remarks on the Marriage of Michał Korybut Wiśniowiecki
with Archduchess Eleonore Maria Josefa of Austria

Abstract

The day after his election, King Michał took steps to form an alliance with the Habsburgs and to marry Emperor Leopold I's sister, Eleonore Maria Josefa of Austria. The idea was accepted by the Viennese court and the Polish Senate Council that met in Kraków on 16 November 1669. As a result, Crown Vice-Chancellor Andrzej Olszowski signed a contract with the emperor in Vienna on 26 December 1669, and the wedding was planned for February 1670. Such a rapid pace of talks and actions taken regarding the royal marriage could have raised concerns among the nobles in the Polish-Lithuanian Commonwealth. Their fears could have been fuelled by the king's opponents, who represented the pro-French faction. The opposition adopted the tactic of postponing the decision on the wedding until the Sejm, which could be broken off so that it would not give its consent. Realising that the so-called malcontents would want to prevent Archduchess Eleonore from marrying the Polish king, the royal court decided to conduct an information campaign at the sejmiks (regional assemblies) preceding the Sejm convened on 5 March 1670. Among the materials promoting the choice of a Habsburg woman as the wife of the Polish king was a letter from Michał Korybut to the sejmiks. So far, it has not been widely analysed in historiography. In this letter, which was written at the initiative of Vice-Chancellor Olszowski, the king presented the candidates for his wife who were being considered and had the support of France (Anne Marie Louise d'Orléans,

* Autorzy pragną podziękować dr. Pawłowi Dudzie i dr. Krzysztofowi Kossarzeckiemu za pomoc w skompletowaniu materiału źródłowego.

Duchess of Montpensier; Louise Maria Wittelsbach; Eleonore Magdalene Therese of Neuburg). The naming and decisive rejection of them was a carefully considered propaganda move by the court, calculated to curry favour with the nobility, mostly anti-French. The king employed numerous historical arguments in his letters to justify his choice of a member of the Habsburg House as his wife and to explain why Vice-Chancellor Olszowski had been sent on a mission to Vienna. The information campaign helped convince many regional assemblies to accept the royal marriage. Fearing the activities of malcontents led by Primate Mikołaj Prażmowski, the marriage was concluded quickly, as it took place in the border town of Częstochowa on 27 February 1670. The finalisation of the contract was a great success for the king, who gained the support of the Empire, thus strengthening his grip on the throne. At the same time, bringing about the marriage with a Habsburg family member exacerbated the already heated political conflict in the country.

Słowa kluczowe: polskie królowe, Habsburgowie, Andrzej Olszowski, propaganda dworska, Mikołaj Prażmowski, Częstochowa

Keywords: Polish Queens, the House of Habsburg, Andrzej Olszowski, court propaganda, Mikołaj Prażmowski, Częstochowa

Krótkie panowanie Michała Korybuta Wiśniowieckiego (1669–1673) doczekało się ostatnio znaczącej publikacji, w której podsumowano dotychczasowe ustalenia historiografii, ale także wniesiono wiele nowych faktów rzucających więcej światła na osobę władcy i jego „epokę”¹. Nie wszystkie tematy badawcze związane z królem i jego rządami dane było poruszyć. Niektóre z nich jedynie zasygnalizowano, mając nadzieję na ich podjęcie lub kontynuację w nieodległej przyszłości. Zachętą do tego mogą być odnajdywane i publikowane kolejne materiały źródłowe, wzbogacające naszą wiedzę na temat życia osobistego i publicznego Michała I, a także jego działalności prowadzonej na różnych niwach, zarówno w okresie predelekcyjnym, jak i po wyborze na króla polskiego.

Jednym z tematów poruszonych w kilku artykułach zamieszczonych we wspomnianej publikacji były koncepcje i zabiegi dyplomatyczne dotyczące wyboru kandydatki na małżonkę dla króla Michała². Decyzja w tej sprawie, co wydaje się oczywiste, nie leżała w prywatnej gestii monarchy, lecz stanowiła zagadnienie o randze państwowej, mające przynieść wymierne korzyści nie tylko samemu władcy, ale także całemu państwu i jego mieszkańcom³. Król Michał oraz jego główny poplecznik

¹ „Żył królem, umarł człowiekiem”. *Michał Korybut Wiśniowiecki i jego czasy 1669–1673*, red. Z. Hundert, P. Tyszka, Warszawa 2023.

² A. Ziober, *Habsburgowie wobec bezkrólewia w Rzeczypospolitej 1668–1669 oraz elekcji króla Michała. Zarys najważniejszych problemów*, w: „Żył królem, umarł człowiekiem”, s. 77; A. Skrzypietz, *Francja wobec Rzeczypospolitej za panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego*, w: „Żył królem, umarł człowiekiem”, s. 227.

³ Zob. A. Pawłowska, *Kobieta jako katalizator sporów politycznych w nowożytnej Rzeczypospolitej na przykładzie małżeństwa Zygmunta III Wazy z Konstancją Habsburżanką*, w: *Płeć i władza w kontekstach historycznych i współczesnych*, red. M.A. Kubiacyk, F. Kubiacyk, Gniezno 2014, s. 325.

(i architekt jego sukcesu elekcyjnego), podkanclerzy koronny i biskup chełmiński Andrzej Olszowski, już kilka dni po elekcji oficjalnie rozwiali wszelkie wątpliwości odnośnie do monarszych planów matrymonialnych. Władca nie zamierzał iść śladem swoich dwóch poprzedników i szukać kandydatki na żonę na dworze francuskim, który gdyby nawet został poproszony o wskazanie takowej, to akurat borykał się z poważnymi problemami „kadrowymi” na stanowisku „królowna/księżniczka na wydaniu”, nie bardzo mając na podorędziu panny o odpowiednim wieku, pochodzeniu i parantelach rodowych⁴. Król już w czasie pierwszego, jeszcze nieoficjalnego spotkania z posłem cesarskim Krzysztofem Leopoldem Schaffgotschem, w nocy tuż po wyborze (19 czerwca), rozmawiał w sprawie możliwości współpracy politycznej, której gwarantem miało być małżeństwo z arcyksiężniczką Eleonorą Marią Józefą Habsburżanką⁵. Propozycja została pozytywnie przyjęta na dworze wiedeńskim i już sześć miesięcy po elekcji, 26 grudnia 1669 r., Andrzej Olszowski w imieniu króla podpisał w Wiedniu układ małżeński z cesarzem Leopoldem I – przyrodnim bratem wybranki, a w czwartek 27 lutego 1670 r. na Jasnej Górze odbył się ślub króla Michała z arcyksiężniczką, którego młodej parze udzielił nuncjusz apostolski Galeazzo Marescotti⁶.

Tak szybkie tempo rozmów i działań podejmowanych w sprawie królewskiego ożenku⁷ mogło budzić niepokój szlacheckiego społeczeństwa i jego elit, dla których wybór Habsburżanki na żonę dla władcy niósł widmo obawy, czy sojusz z cesarzem

⁴ A. Skrzypietz, *Francja*, s. 227.

⁵ I. Czamańska, *Michał Korybut Wiśniowiecki – człowiek i król*, w: „Żył królem, umarł człowiekiem”, s. 26–27. Zdaniem Joanny Matyasik (*Obóz polityczny króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego*, Warszawa 2011, s. 193) wybór Habsburżanki na żonę królewską był pewny już latem 1669 r., skoro w sierpniu król posłał swój wizerunek do Wiednia, a kameduła Padre Sivano przywiózł mu pod szatą zakonną portret Eleonory Marii Józefy.

⁶ A. Ziober, *Habsburgowie*, s. 77. Podstawowa faktografia: A. Przyboś, *Michał Korybut Wiśniowiecki 1640–1673*, Kraków–Wrocław 1984, s. 92–94.

⁷ Pomijając Henryka Walezego, który aż do swojej ucieczki z Rzeczypospolitej pozostał kawalerem, odsuwając w czasie przymus poślubienia Anny Jagiellonki, oraz Stefana Batorego przydanego za męża dla tejże Anny, po której poślubieniu 1 maja 1576 r. obydwójce zostali koronowani, kolejni władcy nie spieszyli się z ożenkiem. Zygmunt III, obrany królem 19 sierpnia 1587 r., dopiero 31 maja 1592 r. poślubił Annę Habsburżankę (W. Leitsch, *Das Leben am Hof König Sigismunds III. von Polen*, t. 2, Wien–Kraków 2009, s. 1155–1258). Syn tej pary, Władysław IV, wybrany 8 listopada 1632 r., ożenił się z Cecylią Renatą Habsburżanką 12 września 1637 r. (J. Żukowski, *Święto Sławy. Ingres zaślubinowo-koronacyjny Cecylii Renaty Habsburżanki w 1637 roku*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 75, 2013, 2, s. 233–293). Co prawda jego brat, Jan II Kazimierz, ogłoszony królem 20 listopada 1648 r., już 30 maja 1649 r. poślubił wdowę po poprzedniku, Ludwikę Marię Gonzagę, realizując w ten sposób porozumienie między obydwójkiem zawarte w okresie walki o koronę królewską, lecz królowa znajdowała się w kraju i nie trzeba było prowadzić szczególnych negocjacji w sprawie małżeństwa (M. Nagielski, *Ludwika Maria Gonzaga i jej walka o przeprowadzenie elekcji vivente rege w Rzeczypospolitej*, w: *Ludwika Maria Gonzaga (1611–1667). Między Paryżem a Warszawą*, red. A. Kalinowska, P. Tyska, Warszawa 2019, s. 52; A. Skrzypietz, *Zapiski testamentowe Ludwiki Marii na rzecz siostrzenicy Anny Henrietty Wittelsbach, diuszesy d’Enghien*, w: *Ludwika Maria Gonzaga*, s. 128–129).

nie sprowokuje Imperium Osmańskiego do podjęcia interwencji zbrojnej przeciwko i tak już wycieńczonej wojnami Rzeczypospolitej lub też nie będzie to preludium do zaprowadzenia *absolutum dominium* na wzór habsburski. Te i inne obawy żywo podsycali przeciwnicy króla, którzy wszelkimi sposobami próbowali zdestabilizować rządzącego, a jego samego przymusić do abdykacji⁸. Zresztą wybór małżonki przez Michała Korybuta stanowił przyczynę podjęcia aktywnej działalności opozycyjnej przez zwolenników współpracy z Francją, dla których stało się jasne, że planowany mariaż oznacza obranie przez Rzeczpospolitą w polityce zagranicznej kursu prohabsburskiego. Oczywiście jest więc, że wychowankowie szkoły politycznej Jana II Kazimierza i Ludwika Marii nie chcieli do tego dopuścić⁹.

Andrzej Olszowski i kształtujący się w 1669 r. obóz dworski Michała I zdawali sobie sprawę, że ich oponenti polityczni będą nagłaśniać wszystkie spekulacje i plotki na temat małżeństwa królewskiego. Dobrze przeprowadzona społeczna kampania informacyjna, której celem byłoby wyjaśnienie narodowi szlacheckiemu powodów kryjących się za wyborem Eleonory Marii Józefy, mogła takiemu obrotowi spraw przeszkodzić i jednocześnie rozwiązać wszelkie wątpliwości, a tym samym uspokoić przynajmniej część opinii publicznej. Niedawno w wydawnictwie źródłowym z aktami sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego opublikowano pismo królewskie zatytułowane listem na sejmiki w sprawie planów małżeństwa władcy¹⁰. Dowodzi ono, że w otoczeniu króla Michała rzeczywiście podjęto działania, aby wyjaśnić stanowi rycerskiemu wszelkie szczegóły związane z ożenkiem króla z Habsburżanką. Jak zresztą zanotowano w samym piśmie: „Nie bez żalu tedy *et iniuriae sensu* zostawamy, kiedy do uszu naszych przychodzą różne *traductiones*, któremi nas dyskredytować *in populo* nieprzyjazna zawziętość usiłuje, biorąc sobie *pro ansa* do wykonania swoich zamysłów i do niesłusznego obrotu naszego przedsięwzięte małżeństwo nasze z arcyksiężną jmścią starszą¹¹, siostrą cesarza jmści, o którym krótką a prawdziwą dajemy informację”¹².

⁸ Już w pierwszym piśmie opozycji, przygotowanym w grudniu 1669 r., atakowano króla Michała m.in. za „skłonienie afektu do małżeństwa rakuskiego”, *List szlachcica polskiego do sąsiada po sejmie coronationis z Krakowa A. 1669*, w: *Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego*, t. 1, cz. 1, wyd. F. Kluczycki, Kraków 1880, s. 472.

⁹ Zob. W. Kochowski, *Roczniki Polski. Klimakter czwarty (1669–1673)*, oprac. L.A. Wierzbicki, Warszawa 2011, s. 89; M. Sokalski, *Między królewskim majestatem a szlachecką wolnością. Postawy polityczne szlachty małopolskiej w czasach Michała Korybuta Wiśniowieckiego*, Kraków 2002, s. 111.

¹⁰ List Michała I na sejmiki w sprawie planów małżeńskich, Warszawa, 15 I 1670, w: *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1668–1675*, wyd. M. Zwierzykowski, R. Kołodziej, A. Kamiński, Poznań 2018, s. 119–121.

¹¹ Określenie „starsza siostra cesarza” wskazuje, iż Eleonora Maria Józefa to starsza siostra cesarza Leopolda I, co jest nieprawdą. Cesarz urodził się w 1640 r. z pierwszego małżeństwa Ferdynanda III z Marią Anną Habsburżanką, córką króla Hiszpanii Filipa III, a polska królowa przyszła na świat w 1653 r. z trzeciego małżeństwa ich ojca z Eleonorą Magdaleną Gonzagą. Stwierdzenie „starsza siostra” nie jest też błędem sekretarza sporządzającego list, lecz należy je odnieść do faktu, iż Eleonora Maria Józefa był starszą z dwóch arcyksiężniczek, które w tym czasie przebywały na dworze

Pismo króla w sprawie małżeństwa słabo funkcjonuje dotąd w literaturze przedmiotu. Więcej uwagi poświęcił mu w zasadzie tylko Marcin Sokalski, pracując jeszcze na osiemnastowiecznym odpisie z archiwum po Wiśniowieckich w Wiśniowcu. Obecnie kopia ta znajduje się w tzw. Tekach Naruszewicza – i to ona posłużyła za podstawę wydania w aktach sejmikowych dwóch województw wielkopolskich¹³. Sokalski uznał, że król wybrał ryzykowną taktykę, nie informując szlachty o swych planach małżeńskich w pismach słanych w grudniu 1669 r. – na ich przeciwie podstawie zwołano sejmiki przedsejmowe na 22 stycznia 1670 r., a sejm nadzwyczajny na 5 marca do Warszawy¹⁴. Wysłanie więc 15 stycznia pisma na sejmiki przedsejmowe z informacją o planach małżeńskich miało być sposobem neutralizacji spodziewanego niezadowolenia szlachty z postępowania króla¹⁵. Jak widać, w opinii historyka list królewski miał odegrać ważną rolę w całej kampanii przedsejmowej, jak również w polityce zawarcia strategicznego sojuszu z cesarstwem poprzez małżeństwo z Habsburżanką. Rezydent cesarski w Rzeczypospolitej Augustin von Mayerberg przesłał go także między swoimi raportami do wiadomości Leopolda I w Wiedniu, co niewątpliwie dowodzi jego niebagatelного znaczenia¹⁶. Pismo z błędną datą 24 stycznia wydał też po łacinie w początkach XVIII stulecia w swoim zbiorze źródeł Andrzej Chryzostom Załuski (prywatnie siostrzeniec podkanclerzego Olszowskiego) i do tej też wersji pokrótce odnieśli się Adam Przyboś i Maria Hennel-Bernasikowa¹⁷. Mimo że list w sprawie małżeństwa Michała Korybuta nie jest nowym i nieznanym dotąd źródłem, to nadal wymaga głębszej refleksji naukowej: jakie użyto w nim argumenty, czy faktycznie został wykorzystany w kampanii informacyjnej dworu, a jeśli tak, jakie były tego efekty i jak wpłynęło to na finalizację małżeństwa zawartego ostatecznie w Częstochowie 27 lutego 1670 r.? Rozwikłanie tych dylematów stanowi zasadniczy cel niniejszego tekstu.

cesarskim w Wiedniu. Miała bowiem młodszą rodzoną siostrę Marię Annę Józefę (ur. w 1654 r.), a zatem była starszą z dwóch sióstr cesarskich, które mogły być brane pod uwagę jako kandydatki na żonę dla Michała Korybuta. Przybyła ona zresztą z siostrą na jej ślub do Częstochowy w 1670 r. M. Hennel-Bernasikowa, *Ślub królewski na Jasnej Górze. Michał Korybut Wiśniowiecki i Eleonora Habsburg – 1670*, Jasna Góra–Częstochowa 2005, s. 56, 62.

¹² List Michała I na sejmiki, s. 120.

¹³ Kopia listu królewskiego na sejmiki w interesie ożenienia zaleconego, Warszawa, 15 I 1670, Biblioteka Książąt Czartoryskich (dalej: BCzart.), rkps 166, s. 81–84.

¹⁴ K. Przyboś, *Sejm nadzwyczajny w Warszawie 5 marca – 19 kwietnia 1670 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 2003, 130, s. 103–104.

¹⁵ M. Sokalski, *Między królewskim majestatem*, s. 113–114. Taką opinię wyraził również dziejopis Wespazjan Kochowski (*Roczniki*, s. 100–101), który dodatkowo streścił list królewski z 15 stycznia 1670 r.

¹⁶ Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, Österreichische Geheime Staatsregistratur (Rep. N), sygn. 42, k. 55r–55v. Pismo ma postać formularza wydanego przez kancelarię królewską z pozostawionym miejscem na wpisanie daty dziennej. Wydawcy akt sejmikowych wielkopolskich odnotowali, że edytowany przez nich list zachował się w tej wersji z archiwum wiedeńskiego.

¹⁷ *Universales literae Michaelis Regis de Matrimonio Suo 24 Jan.*, w: A.Ch. Załuski, *Epistolarum historico-familiarum*, t. 1, cz. 1, Brunsberg 1709, s. 224–225; A. Przyboś, *Michał Korybut Wiśniowiecki*, s. 96; M. Hennel-Bernasikowa, *Ślub*, s. 35–36.

Decyzja o zawarciu małżeństwa królewskiego została podjęta na zwołanej 13 listopada 1669 r. radzie senatu w Krakowie, dzień po zerwaniu sejmu koronacyjnego. Sprawą samego mariażu zajęto się w sobotę 16 listopada. Zgodnie z relacją uczestnika obrad, świeżo upieczonego członka senatu na urzędzie wojewody witebskiego, Jana Antoniego Chrapowickiego, propozycję od tronu, „że król jmśc życzy stanowiąc się *in domo augusta Austriaca*, z cesarza terazniejszego rodzoną siostrą”, przedstawił kanclerz wielki koronny Jan Leszczyński¹⁸. Z sugerowanego małżeństwa dla Rzeczypospolitej miały wynikać trzy zasadnicze korzyści: zjednanie cennego sojusznika na wypadek wojny z Turcją, pozyskanie mediatora w staraniach o zawarcie wiecznego pokoju z Moskwą, z którą od 1667 r. obowiązywał jedynie rozejm, wreszcie zwiększenie prestiżu Rzeczypospolitej, iż zyska królową „z familijey *in Europa* najprzedniejszej”¹⁹. Historycy omawiający przebieg tej rady i podjęte na niej decyzje podkreślali na ogół, że jedynie senatorowie litewscy bez zastrzeżeń poparli zawarcie małżeństwa króla Michała z Habsburżanką. Przeciwna była część senatorów koronnych, nawet tych związanych w kolejnych latach z dworem, jak kasztelan krakowski Stanisław Warszycki²⁰. Zdaniem kronikarza Wespazjana Kochowskiego senat – chyba w domyśle koronny i ten profrancuski – „chciał z Francji sprowadzić dla króla małżonkę, przypuszczając, że pomimo woli dworu francuskiego wstąpiwszy na tron polski, znalazłby przynajmniej w królowej Francuzce mocną podporę swojej potęgi”²¹. Mimo sprzeciwów, choć zdaniem niektórych świadków epoki, jak Chrapowickiego, nie wprost²², rada senatu postanowiła, że Michał I ma poślubić arcyksiężniczkę Eleonorę Marię Józefę. Na skutek tego 27 listopada Olszowski wyruszył do Wiednia zawrzeć kontrakt ślubny, co sfinalizował już 26 grudnia, a więc w niecały miesiąc²³. Król kilka dni wcześniej (20–23 grudnia), zwołując sejmiki przedsejmowe, nie wiedział jeszcze, jaki będzie efekt negocjacji księdza podkanclerzego, co najpewniej przełożyło się na brak ustępu w sprawie jego małżeństwa w ekspedycji sejmowej.

¹⁸ J.A. Chrapowicki, *Diariusz*, cz. 3: *Lata 1669–1673*, oprac. L.A. Wierzbicki, Warszawa 2009, s. 48–51. W diariuszu błędnie użyto zwrotu „ksiądz kanclerz”, co zmyliło wydawcę, który uznał, że chodzi o Andrzeja Olszowskiego. Zob. A. Przyboś, *Michał Korybut Wiśniowiecki*, s. 90–91; M. Hennel-Bernasikowa, *Ślub*, s. 27; J. Kaniewski, *Sejmiki koronne wobec problemów wewnętrznych Rzeczypospolitej za panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego (1669–1673)*, Katowice 2014, s. 88; A. Ziober, *Habsburgowie*, s. 77.

¹⁹ J.A. Chrapowicki, *Diariusz*, s. 50. Mimo że argumenty przemawiające za mariażem przedstawiał Jan Leszczyński, to nie ulega wątpliwości, że ich faktycznym autorem był Andrzej Olszowski. Zob. *Considerationes circa Matrimonium Regium Andreae Olszowski, Episcopi Culmiensis, Procellari Regni*, w: A.Ch. Załuski, *Epistolarum*, s. 163–164.

²⁰ A. Przyboś, *Michał Korybut Wiśniowiecki*, s. 89–92; M. Sokalski, *Miedzy królewskim majestatem*, s. 111–112; J. Matyasik, *Obóz polityczny*, s. 193; J. Kaniewski, *Sejmiki koronne*, s. 88–96; K. Bobiatyński, *W walce o hegemonię. Rywalizacja polityczna w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1667–1674*, Warszawa 2016, s. 92–93.

²¹ W. Kochowski, *Roczniki*, s. 89.

²² J.A. Chrapowicki, *Diariusz*, s. 50–51; I. Czamańska, *Wiśniowieccy. Monografia rodu*, Poznań 2007, s. 262.

²³ A. Przyboś, *Michał Korybut Wiśniowiecki*, s. 92–94.

Świadkowie epoki dostrzegali, że wybór małżonki przez króla spotkał się z opozycją przedstawicieli elit. Angielski informator z Gdańska Francis Sanderson pisał pod koniec grudnia 1669 r. do Jozepha Williamsona, że przeciwko małżeństwu królewskiemu występowała grupa senatorów na czele z arcybiskupem gnieźnieńskim Mikołajem Prażmowskim i kanclerzem wielkim koronnym Janem Leszczyńskim – tym samym, który to małżeństwo dawał kilka tygodni wcześniej pod rozagę radzie senatu w Krakowie²⁴. Pierwszy z wymienionych, tj. prymas, jako lider profrancuskich malkontentów, wiedząc już najpewniej o finalizacji kontraktu w Wiedniu, napisał 11 stycznia 1670 r. pozornie ugodowy list do króla, w którym zalecał odłożenie małżeństwa. Argumentował m.in., że rada senatu wcale nie była zgodna w kwestii wyboru małżonki²⁵. W podobnym tonie zwracał się do Olszowskiego. Nie odradzał wprawdzie ślubu z Habsburżanką, a jedynie namawiał do odłożenia decyzji w tej sprawie do czasu sejmu. Notował nawet, że we Francji nie ma w tym momencie odpowiedniej kandydatki dla króla, co niewątpliwie było zabiegiem dla uspienia czujności dworskiej²⁶. W istocie chodziło Prażmowskiemu o odłożeniu decyzji o ślubie do sejmu, który można by było zerwać pod byle pretekstem, a tym samym uniemożliwić sfinalizowanie kontraktu. Przewidywał to nuncjusz apostolski Marescotti, który w liście do sekretarza stanu Stolicy Apostolskiej Federica Borromeo podzielił się spostrzeżeniem, iż na najbliższym sejmie ujawni się opozycja w stosunku do małżeństwa królewskiego, przez co nie zostanie ono zawarte²⁷. Król i jego kształtujące się zaplecze polityczne też zrozumieli intencje oponentów, dlatego w połowie stycznia przyspieszono sprawę zorganizowania wesela, chcąc przy okazji wpłynąć jeszcze na zbliżające się nieubłagane sejmiکی przedsejmowe. Jak wynika z różnych zachowanych materiałów, 15 stycznia 1670 r. kancelaria koronna przygotowała całą akcję

²⁴ F. Sanderson do J. Williamsona, Gdańsk, 28 XII 1669, The National Archives, Kew, London (dalej: TNA), State Papers Foreign (dalej: SPF), sygn. 88/12, k. 82r. Pod koniec stycznia 1670 r. nuncjusz apostolski Galeazzo Marescotti informował z kolei sekretariat stanu Stolicy Apostolskiej, że pewna część elit nie aprobowala małżeństwa króla, ponieważ Rzeczpospolita nie wyraziła na nie zgody, ale nie stanowiła ona zbyt licznej grupy. Zob. G. Marescotti do F. Borromeo, Warszawa, 22 I 1670, Archivio Apostolico Vaticano (dalej: AAV), Segreteria di Stato: Polonia (dalej: SSP), sygn. 84, k. 11r.

²⁵ M. Prażmowski do Michała Korybuta, Dzierżgów, 11 I 1670, Biblioteka Narodowa w Warszawie (dalej: BN), Biblioteka Ordynacji Zamojskiej (dalej: BOZ), rkps 1175, s. 471–474; M. Hennel-Bernasikowa, *Ślub*, s. 35; I. Czamańska, *Wiśniowieccy*, s. 263; J. Kaniewski, *Sejmiki koronne*, s. 92.

²⁶ M. Prażmowski do A. Olszowskiego, Dzierżgów, 11 I 1670, BN, BOZ, rkps 1175, s. 474–475; M. Hennel-Bernasikowa, *Ślub*, s. 35; J. Kaniewski, *Sejmiki koronne*, s. 92–93. Niewątpliwie celem uspienia czujności króla i jego najbliższych doradców prymas Prażmowski bynajmniej nie negował możliwości poślubienia przez władcę arcyksiężniczki, sam pisząc, iż z „Domu [...] którego tak wiele mieliśmy Pań Świętobliwych”, lecz zalecał odłożenie tej decyzji do najbliższego sejmu. Ponadto dla zwiększenia przeświadczenia o swojej bezstronności w tej materii podniósł kwestię braku odpowiedniej kandydatki na żonę dla monarchy na dworze francuskim. Wedle słów prymasa jedyną godną króla kandydatką była licząca sobie wówczas osiem lat Maria Ludwika, córka Filipa I Orleańskiego, brata Ludwika XIV, lecz ta na ten moment miała być przyrzeczona swojemu bratu stryjecznemu, synowi Króla Słońce.

²⁷ G. Marescotti do F. Borromeo, Warszawa, 15 I 1670, AAV, SSP, sygn. 84, k. 9r–9v.

informacyjną promującą małżeństwo królewskie. Tego dnia wystosowano pisma zawiadamiające władców europejskich o terminie ślubu króla Michała z arcyksiężniczką. Zgodnie z treścią tej korespondencji ceremonia miała odbyć się 2 marca w Warszawie. Takie pismo skierowano do najbardziej zainteresowanego sprawą Leopolda I²⁸, a także do króla angielskiego Karola II Stuarta²⁹ i najpewniej do innych monarchów. Olszowski przygotował jeszcze z tą samą datą pismo na potrzeby publicystyki politycznej omawiające swoją misję do Wiednia – w jednej z zachowanych kopii (z XVIII w.), zwanej listem do konfidenta, a w innej (z epoki) listem do chorążego chełmskiego Jana Karola Romanowskiego³⁰. Z tą też datą w kancelarii koronnej zredagowano list królewski w sprawie planów małżeńskich.

List króla Michała do sejmików z 15 stycznia możemy bez wątpienia traktować jako swoiste orędzie do narodu politycznego, a szczególnie do przedstawicieli średniozamożnej szlachty, której to poparci w dużej mierze zawdzięczał swój sukces na polu elekcyjnym. Stąd też monarcha, chcąc niejako pokazać, iż liczy się ze zdaniem tej grupy społecznej, począł tłumaczyć, dlaczego skłonił się do wyboru żony z domu cesarskiego:

Do których partyjey żeśmy się nie skłonili, nie tylko nas od tego prywatne respekty, ale najbardziej *publicae tranquillitatis studium* odwodziło. [...] *Vicit* na koniec zdanie i rada dobrze nam i Rzptej życzących, abyśmy staranie nasze w Dom Rakuski obrócili, z którego zawsze bogobojne, wszelkimi cnotami ozdobione królowe polskie dawny wiek i świeża pamięć wspomina³¹.

Nieprzypadkowo też w dalszej części wywodu przywołano postać ostatniego z Jagiellonów na polskim tronie, Zygmunta II Augusta, wspominając o „*motus in Republica*”³², które niewątpliwie zapanowało w kraju w momencie, kiedy obejmował rządy po śmierci ojca, a co było związane z ujawnieniem małżeństwa królewskiego z Barbarą Radziwiłłówną, zawartego bez zgody stanów sejmujących i wbrew racji państwa. Najlepiej oddają to słowa Anny Sucheni-Grabowskiej, iż „decyzja małżeńska Zygmunta Augusta wzburzyła szlachtę tym głębiej, że tak żarliwie oczekiwany następca tronu jako król zawiódł Rzeczpospolitą już pierwszymi swymi

²⁸ Michał Korybut do Leopolda I, Warszawa, 15 I 1670, Archiwum Zamku Królewskiego w Warszawie – Muzeum, Kolekcja dr. Tomasza Niewodniczańskiego, sygn. 10705.

²⁹ Michał Korybut do Karola II Stuarta, Warszawa, 15 I 1670, TNA, SPF, sygn. 88/12, k. 122r.

³⁰ Kopia listu jmsci księdza Andrzeja Olszowskiego, podkanclerzego koronnego o poselstwie swoim do Wiednia po królową Eleonorę pisany do konfidenta, Warszawa, 15 I 1670, BCzart., rkps 166, s. 85–92; A. Olszowski do J.K. Romanowskiego, Warszawa, 15 I 1670, BN, BOZ, rkps 1175, s. 489–492; M. Sokalski, *Miedzy królewskim majestatem*, s. 114. Część tego listu, na podstawie jeszcze innej wersji, bez postscriptum, została opublikowana w tym samym zbiorze materiałów, co list królewski w sprawie małżeństwa. Zob. List Andrzeja Olszowskiego biskupa chełmińskiego, podkanclerzego koronnego na sejmiki, Warszawa, 15 I 1670, w: *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego*, s. 121–123.

³¹ List Michała I na sejmiki, s. 120.

³² Tamże.

poczynaniami”³³. Przywołując kryzys, jaki zapanował w kraju w związku z samowolną decyzją ostatniego z Jagiellonów odnośnie do wyboru małżonki i który położył się cieniem na relacjach tego władcy z poddanymi w pierwszych latach jego panowania, Michał I chciał pokazać, iż wyciągnął wnioski z tej historii i nie zamierza popełniać podobnego błędu. Pragnie dlatego wytłumaczyć wszystkie powody, które zadecydowały o wyborze cesarskiej siostry na żonę.

Aleksandra Skrzypietz wymieniła dwie księżniczki, których kandydatury były rozważane przez francuski dwór jako potencjalne kandydatki na małżonkę dla króla Michała. Pierwsza z nich to siostra stryjeczna Ludwika XIV, księżniczka orleańska Anna Maria Ludwika Burbon, diuszesa de Montpensier, zwana La Grande Mademoiselle, druga zaś – Maria d’Orléans-Longueville, diuszesa de Nemours³⁴. Największym mankamentem obu panien był ich – jak na owe czasy – niemalże matuzaleмовy wiek, który nie dawał szans na urodzenie przez nie potomka. Anna Maria Ludwika Burbon urodziła się bowiem w 1627 r., a Maria d’Orléans-Longueville była od niej o dwa lata starsza, a zatem wiekiem zbliżały się do potencjalnej przyszłej teściowej, księżnej Gryzeldy Konstancji z Zamoyskich Wiśniowieckiej, która przyszła na świat w 1623 r., aniżeli do króla Michała, urodzonego w 1640 r. Pierwsza z wymienionych dam miała już wcześniej szansę zostać polską królową. W 1645 r. owdowiały Władysław IV, zanim zdecydował się ożenić z Ludwiką Marią Gonzagą, sondował możliwość poślubienia najstarszej z córek księcia orleańskiego Gastona Burbona, niewątpliwie ze względu na jej olbrzymi majątek odziedziczony po matce. Spotkał się jednak ze zdecydowanym sprzeciwem ze strony samej zainteresowanej³⁵. Anna Maria Ludwika Burbon wzgardziła względami niewyłącznie polskiego władcy. Pragnąc bowiem zostać królową Francji, żoną swojego brata stryjecznego Ludwika XIV, młodszego od niej o 11 lat³⁶, odrzuciła szereg świetnych propozycji małżeńskich, m.in. od księcia Walii Karola Stuarta, czyli późniejszego Karola II, który jako wygnaniec przebywał na dworze francuskim³⁷.

Król Michał w swoim liście wymienił trzy zaproponowane mu przez Francję kandydatki na małżonkę. Pierwszą z nich miała być wspomniana już Mademoiselle d’Orléans. Monarcha potwierdził, iż z jej ręką mógłby otrzymać w posagu aż 20 milionów, choć nie doprecyzowywał, w jakiej konkretnie monecie³⁸. Dwie pozostałe

³³ A. Sucheni-Grabowska, *Zygmunt August. Król polski i wielki książę litewski 1520–1562*, Kraków 2010, s. 185.

³⁴ A. Skrzypietz, *Francja*, s. 227.

³⁵ „Król polski, prawowity spadkobierca korony szwedzkiej, chcąc się ożenić, usiłował dowiedzieć się dyskretnie, czy Mademoiselle chciałaby zostać królową. Przyjęła tę propozycję z wielką pogardą: na skutek podeszłego wieku i pogardy do tego władcy oraz barbarzyństwa jego kraju odrzuciła oświadczenia w sposób dowodzący, że nie uważa go za godnego siebie”, F. de Motteville, *Anna Austriaczka i jej dwór*, oprac. I. Wachłowska, Z. Libiszowska, Warszawa 1978, s. 86.

³⁶ Tamże, s. 274, 519–521.

³⁷ A. Skrzypietz, *Francja*, s. 227.

³⁸ List Michała I na sejmiki, s. 120.

kandydatury są dość zaskakujące, gdyż w dotychczasowej historiografii nie łączono ich z osobą króla Michała. Pierwszą z nich miała być niewymieniona z imienia siostrzenica zmarłej królowej Ludwiki Marii Gonzagi³⁹. Małżeństwo to byłoby niewątpliwie spełnieniem marzeń i planów politycznych nieżyjącej monarchini, o czym Michał Korybut dobrze wiedział, będąc w młodości wychowankiem pary królewskiej⁴⁰. Ludwika Maria miała trzy siostrzenice, córki Anny Gonzagi i Edwarda Wittelsbacha, hrabiego Palatynatu-Simmern, spośród których szczególną uwagę darzyła środkową, Annę Henriettę. To ona miała być realizatorką planów politycznych i dynastycznych królewskiej ciotki. Para monarsza początkowo planowała wydać ją za mąż za arcyksięcia Karola Józefa Habsburga, lecz fiasko rozmów prowadzonych w tej sprawie z domem cesarskim skłoniło Jana II Kazimierza i Ludwikę Marię do zmiany opcji politycznej i poszukania męża dla panny wśród krewnych króla francuskiego Ludwika XIV. Wybór padł na Henryka Juliusza Burbona de Condé, diuka d'Enghien, którego to poślubiła w 1663 r. To on w zamysłach stronnictwa francuskiego miał zastąpić na tronie Jana II Kazimierza poprzez elekcję za życia panującego⁴¹. Na pewno więc to nie o Annie Henriecie wspominał król w swoim liście. Jego wydawcy wskazują, iż miało chodzić o jej młodszą siostrę – Benedyktę Henriettę⁴², która w pewnym momencie również była uwzględniana w planach politycznych królewskiej ciotki, jako potencjalna kandydatka na żonę dla starosty spiskiego Stanisława Herakliusza Lubomirskiego. Tak wyjątkowymi parantelami starano się skusić ojca młodzieńca, marszałka wielkiego i hetmana polnego koronnego Jerzego Sebastiana Lubomirskiego do poparcia królewskich planów elekcji *vivente rege* i zgody na wybór diuka d'Enghien na polskiego króla⁴³. Benedykta Henrietta nie tylko nie została żoną przyszłego „polskiego Salomona”, lecz także nie mogła być brana pod uwagę jako potencjalna kandydatka na małżonkę dla polskiego króla, gdyż już 30 listopada 1668 r. została wydana za mąż za Jana Fryderyka Welfa, księcia brunszwickiego na Lüneburgu⁴⁴. Jedyną zatem siostrzenicą Ludwiki Marii Gonzagi, o której mógł wspominać król Michał w swoim liście, była najstarsza z sióstr – Ludwika Maria, urodzona w 1647 r., która dopiero 20 marca 1671 r. poślubiła Karola Teodora, władcę niewielkiego niemieckiego księstwa Salm-Salm⁴⁵.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ I. Czamańska, *Wiśniowieccy*, s. 249–251; też, Michał Korybut Wiśniowiecki, s. 22.

⁴¹ R.I. Frost, *Etiopczyk i słoń? Ludwika Maria Gonzaga i rola królowej w monarchii elekcyjnej (1645–1667)*, w: *Ludwika Maria Gonzaga*, s. 38; M. Nagielski, *Ludwika Maria Gonzaga, passim*; A. Skrzypietz, *Zapisy, passim*; też, *Francja*, s. 217–223.

⁴² List Michała I na sejmiki, s. 120, przyp. 214.

⁴³ M. Nagielski, *Ludwika Maria Gonzaga*, s. 54.

⁴⁴ Tenże, *Rywalizacja francusko-austriacka w Rzeczypospolitej w schyłkowym okresie panowania Jana Kazimierza Wazy*, w: tenże, *Druga wojna domowa w Polsce. Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy*, Warszawa 2011, s. 40–41.

⁴⁵ F.J. Lipowsky, *Karl Ludwig Churfürst von der Pfalz*, Sulzbach 1824, s. 11; A. Skrzypietz, *Franciszek Ludwik, książę de Conti – „obrabany król Polski”*. Saga rodu Kondeuszów, Katowice 2019, s. 158.

Trzecia z wymienionych w liście królewskim panien została określona mianem „księżna jejmśc neuburska”⁴⁶. Chodzi zapewne o córkę jednego z konkurentów Michała Korybuta w walce o polską koronę w 1669 r., a wcześniej wazowskiego szwagra – Filipa Wilhelma Wittelsbacha, hrabiego Palatynatu-Neuburg. O ile z pierwszego małżeństwa z polską królowną Anną Katarzyną Konstancją Wazówną Filip Wilhelm doczekał się jedynie zmarłego zaraz po urodzeniu syna (18 lipca 1645 r.), to druga małżonka, Elżbieta Amalia, wywodząca się z linii książąt heskich na Darmstadt, obdarzyła go licznym potomstwem. Urodziła bowiem 17 dzieci, z których aż 14 dożyło wieku dorosłego, w tym sześć córek. W momencie napisania listu królewskiego żyły trzy z nich, z czego dwie młodsze miały odpowiednio trzy i pół oraz dwa lata. Zatem jedyną palatynówną neuburską, która mogła być brana pod uwagę jako potencjalna kandydatka na żonę dla króla Michała, była najstarsza z nich, Eleonora Magdalena, licząca sobie wówczas 15 wiosen. W 1676 r. została ona wydana za mąż za cesarza Leopolda I⁴⁷.

Małżeństwo króla Michała z każdą z wymienionych wyżej trzech kandydatek niewątpliwie stanowiłoby ukłon w stronę antagonistów politycznych, którzy w trakcie elekcji opowiadali się za którąś z kandydatur „francuskich”, i dawałoby potencjalną szansę na pozyskanie – przynajmniej części – przedstawicieli dawnego stronnictwa dworskiego z czasów panowania króla Jana II Kazimierza i Ludwiki Marii. Szczególnie, iż byłby to jasny sygnał wysłany pod adresem króla Ludwika XIV, świadczący o gotowości kontynuowania współpracy na linii Warszawa–Paryż, co znów obligowałoby francuskiego monarchę do wpłynięcia na swoich polsko-litewskich stronników, by nawiązali współpracę z nowo obranym władcą, skoro gotów był on posłubić „Francuzkę”⁴⁸.

Z dużą dozą prawdopodobieństwa można przyjąć, iż król Michał w swoim liście nieprzypadkowo wskazał akurat na te trzy „francuskie” kandydatki na żonę. Z ręką pierwszej miał bowiem otrzymać wręcz bajoński posag, co niewątpliwie dawałoby monarsze znaczącą niezależność finansową, a tym samym przynajmniej częściowe uwolnienie się od ustawicznego proszenia stanów sejmujących o finansowe wsparcie swych aktywności. Druga kandydatka była siostrzenicą zmarłej królowej, która w oczach znacznej części społeczeństwa szlacheckiego nie tylko wodziła swojego małżonka królewskiego „jak mały Etiopczyk słonią”, ale także próbowała dokonać zamachu na najświętsze wolności i prawa szlacheckie, forsując plany elekcji *vivent rege*, co w konsekwencji doprowadziło do wybuchu wojny domowej⁴⁹. Wreszcie trze-

⁴⁶ List Michała I na sejmiki, s. 120.

⁴⁷ F. Wachter, *Philipp Wilhelm*, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 26, Leipzig 1888, s. 27–31; P. Fuchs, *Philipp Wilhelm*, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 20, Berlin 2001, s. 384–385; J. Żukowski, *Infantka Anna Katarzyna Konstancja i kultura artystyczno-kolekcjonerska dworu wazowskiego*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 79, 2017, 2, s. 298.

⁴⁸ Szerzej na temat polityki Ludwika XIV wobec swoich stronników w Rzeczypospolitej zob. A. Skrzypietz, *Francja*, szczególnie s. 240, 241.

⁴⁹ R.I. Frost, *Etiopczyk*, s. 17–21.

cia z panien była córką najpoważniejszego konkurenta do korony, którego kandydaturę na następcę Jana II Kazimierza w momencie jego abdykacji w 1668 r. oficjalnie wspierał sam Król Słońce, korumpując przedstawicieli senatorsko-magnackiej elity Rzeczypospolitej⁵⁰. Śmiało można zatem powiedzieć, iż wskazanie w liście trzech „francuskich” księżniczek miało z jednej strony unaocznic kulisy toczących się rokowań w sprawie małżeństwa królewskiego i ukazać wielość ofert matrymonialnych, spośród których król Michał mógł dokonać wyboru małżonki, z drugiej zaś stanowiło swoisty środek stylistyczny mający na celu wywołanie u adresatów konkretnych emocji. Każda z trzech kandydatek uosabiała bowiem te wartości, poglądy i działania, które były nie do przyjęcia dla znacznej części średniozamożnej szlachty, negatywnie lub wręcz wrogo nastawionej do profrancuskiego obozu, czemu dała ona wyraz na polu elekcyjnym, wykluczając najpierw z ubiegania się o polską koronę jednego z głównych zagranicznych kandydatów (księcia Ludwika II Burbona, zwanego Wielkim Kondeuszem), a następnie wybierając na króla „Piasta”⁵¹. Wskazanie i zdecydowane odrzucenie trzech „francuskich” kandydatek można zatem potraktować jako bardzo dokładnie przemyślane zagranie propagandowe króla Michała i stojącego za nim Olszowskiego, obliczone na przypodobanie się oczekiwaniom antyfrancusko nastawionych mas szlacheckich.

Jeśli spojrzymy na parantele rodowe Eleonory Marii Józefy, to możemy jednak dostrzec, iż Michał Korybut, wybierając na żonę arcyksiężniczkę, spełnił poniekąd marzenie Ludwika Marii, by to jej krewna zasiadła na polskim tronie. Była ona bowiem wnuczką jej wcześniej zmarłego brata Karola II Gonzagi, diuka de Nevers, który z małżeństwa z Marią Gonzagą doczekał się córki Eleonory Magdaleny. Ta zaś w 1651 r. została trzecią żoną cesarza Ferdynanda III Habsburga⁵², a w 1653 r. powiła Eleonorę Marię Józefę. Jednakże w świadomości poddanych króla Michała była ona Habsburżanką, cesarską córką i siostrą, a jej bliskiego pokrewieństwa z królową Ludwiką Marią nie podnoszono. Zwrócenie uwagi na koligacje rodzinne arcyksiężniczki ze zmarłą monarchinią mogły być skutecznym sposobem na pozyskanie przynajmniej części dawnych stronników Jana II Kazimierza i jego żony, lecz nie skorzystano z tej możliwości. Otwarte pozostanie pytanie, czy nie uczyniono tego celowo, czy też otoczeniu króla Michała zabrakło tej wiedzy?

W kolejnej części listu na sejmiki Michał Korybut Wiśniowiecki odniósł się do oskarżeń kierowanych pod adresem podkanclerzego koronnego Olszowskiego, iż ten samowolnie, bez zgody sejmu, doprowadził do małżeństwa królewskiego

⁵⁰ T. Wasilewski, *Ostatni Waza na polskim tronie*, Katowice 1984, s. 259–262; M. Nagielski, „Partia dworska” w schyłkowym okresie panowania Jana Kazimierza Wazy (1664–1668), w: tenże, *Druga wojna*, s. 136–140.

⁵¹ Zob. U. Werdum, *Dziennik podróży 1670–1672. Dziennik wyprawy polowej 1671*, oprac. D. Milewski, Warszawa 2012, s. 24; A. Przyboś, *Michał Korybut Wiśniowiecki*, s. 54–60; M. Chmielewska, *Sejm elekcyjny Michała Korybuta Wiśniowieckiego 1669 roku*, Warszawa 2006, s. 202–203.

⁵² M. Hengerer, *Kaiser Ferdinand III (1608–1657). Eine Biographie*, Wien–Köln–Weimar 2012, s. 548–549.

z arcyksiężniczką⁵³. Dowodził, iż decyzja ta została przedyskutowana w szerokim gronie senatorów. Wedle słów monarchy cztery dni po zerwanym sejmie koronacyjnym (czyli 16 listopada) odbyła się rada senatu, na której za pośrednictwem kanclerza wielkiego koronnego Jana Leszczyńskiego została przedstawiona chęć poślubienia przez władcę cesarskiej siostry. W radzie miało wziąć udział 40 senatorów⁵⁴, którzy po gruntownej analizie zgodzili się na propozycję królewską: „Nie znalazł się ani jeden, który by nam był tego odradzał, ale wszyscy zgodnie *hanc et non aliam* przekładali”⁵⁵. Większą dyskusję miał wywołać termin ślubu monarchy. Zwyciężyły głosy, by go nie odkładać i by się odbył jeszcze przed planowanym sejmem⁵⁶. Opierając się zatem na jednogłośniej zgodzie rady senatu, monarcha postanowił, iż:

ita visum Spiritu Sancto provocamus ad fidem et conscientiam panów senatorów, żeśmy o tym nigdy prywatnej konferencji, ani żadnej namowy i praktyki przez się, ani przez nikogo nie czynili, konkludowawszy *consilium senatus* dzięki uczynieniem za zgodny i dobry ku nam afekt, determinowawszy intencją naszą do arcyksiężnej jejmości, czas tylko sam wzięliśmy na deliberacją sobie i *ad beneplacitum nostrum* z tą deklaracją, że w tym ożenieniu naszym dobro Rzptej najbardziej upatrować zechcemy⁵⁷.

Jak widać, list królewski propaguje wizję jednomyślności wśród senatorów podczas rady, mimo że świadkowie epoki, a za nimi niektóre opracowania wzmiankowane wyżej, wskazywali na sprzeczny konkretnych przedstawicieli elit.

Na tej samej radzie senatu, zgodnie z literą wywodu monarchy, miano uprosić podkanclerzego koronnego Olszowskiego, by podjął się misji do Wiednia. Wedle listu królewskiego ranga posła nie powinna dziwić, gdyż już wcześniej pieczętarzom powierzano prowadzenie rozmów z domem cesarskim w sprawie małżeństw królewskich. Na potwierdzenie tej tezy zostali przywołani podkanclerzy koronny Jan Przerębski oraz kanclerz wielki litewski książę Mikołaj Radziwiłł „Czarny”, którzy w imieniu Zygmunta II Augusta negocjowali w 1553 r. warunki małżeństwa władcy z Katarzyną Habsburżanką⁵⁸. Wymienieni też zostali inni dygnitarze, którzy piastując

⁵³ List Michała I na sejmiki, s. 120.

⁵⁴ Tamże, s. 121. Zdaniem Jana Antoniego Chrapowickiego (*Diariusz*, s. 48), a za nim Marcina Sokalskiego (*Między królewskim majestatem*, s. 111) na tej radzie senatu znajdowało się 36 senatorów, w tym 10 duchownych.

⁵⁵ List Michała I na sejmiki, s. 120. W swoim piśmie politycznym Olszowski zaznaczył, że wszyscy senatorowie na tej radzie słyszeli i zaakceptowali treść instrukcji, z którą udał się do Wiednia. Ci, którzy nie stawili się osobiście, dostali na swych kwaterach treść instrukcji do wglądu: „Czytana była instrukcja moja *in frequenti* senatu, *praeter et ultra morem* posyłana do gospód *ad trutinam* ichmościów pp. senatorów, którzy dla słabego zdrowia albo dla innych przyczyn natenczas w pałacu nie byli”, A. Olszowski do J.K. Romanowskiego, s. 489; Kopia listu jmści księdza, s. 85; List Andrzeja Olszowskiego, s. 122.

⁵⁶ List Michała I na sejmiki, s. 120.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Podkanclerzy koronny Jan Przerębski został wysłany do Wiednia w kwietniu 1553 r. w celu sfinalizowania projektu małżeństwa Zygmunta II Augusta z Katarzyną Habsburżanką. Miał wówczas

urzędy kanclerskie, wypełniali misje dyplomatyczne, jak choćby nieżyjący już podkanclerzy litewski Kazimierz Leon Sapieha (zm. 1656 r.) czy ówczesny biskup krakowski (w latach 1658–1679) Andrzej Trzebicki⁵⁹.

W dalszej części listu monarcha podnosił zdolności Olszowskiego, który nie tylko z wielką chwałą swoją, ale i całe Rzeczypospolitą odbył powierzoną mu misję, jak również wynegocjował lepsze warunki kontraktu małżeńskiego, aniżeli te, które zostały przyjęte z okazji ślubu Zygmunta III z Konstancją Habsburżanką czy też Władysława IV z Cecylią Renatą Habsburżanką. Dla uspokojenia opinii publicznej król zapewniał, iż podkanclerzy koronny „żadnego niezwyčajnego ciężaru na Rzptą *ratione maioris dotis et contra dotis* nie zaciągnął”. Mało tego, by ograniczyć niepotrzebne koszty związane z małżeństwem królewskim Olszowski miał przystać na propozycję matki arcyksiężniczki, cesarzowej wdowy Eleonory Magdaleny Gonzagi, by ślub odbył się jak najszybciej, a miejscem tej celebry był klasztor Paulinów w Częstochowie⁶⁰, a więc nie w Warszawie, jak informowano w listach wysłanych tego samego dnia do monarchów europejskich. Argumentem ulżenia wydatkom publicznym posłużył się również podkanclerzy Olszowski, który w swoim piśmie politycznym, formalnie nadanym Romanowskiemu, odnotował z pewną dozą ironii, iż „bardzo bym był temu rad, gdyby mi było tej drogi niewczesnej i legacyjej kosztownej zabroniono”. Przekaz jest tu oczywisty: podkanclerzy podjął się misji nie dla korzyści własnej – „bom się już dosłużył, ale dla dobra króla jmści i Rzptej”⁶¹.

dołączyć do prowadzącego już w tej sprawie rozmowy z Habsburgami kanclerza wielkiego litewskiego Mikołaja Radziwiłła „Czarnego”. Traktat sfinalizowano w lipcu, a symbolicznego *consummatio matri-monii* dokonał kanclerz litewski. Zob. J. Jasnowski, *Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515–1565). Kanclerz i marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński*, Oświęcim 2014 (reprint), s. 83–88; M. Polak, *Posłowie i listy uwierzytelniające Zygmunta Augusta do Habsburgów. Próba ich zestawienia na podstawie zasobów wiedeńskiego Haus-, Hof- und Staatsarchiv*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 75, 2023, 2, s. 251, 258. Do prowadzenia negocjacji przez samego Przerębskiego odwołał się w swoim liście też książę podkanclerzy. Zob. A. Olszowski do J.K. Romanowskiego, s. 491; Kopia listu jmści księcia, s. 91.

⁵⁹ List Michała I na sejmiki, s. 121. Andrzej Trzebicki, jako świeżo mianowany podkanclerzy koronny, został w 1653 r. wysłany w misji dyplomatycznej do cesarza Ferdynanda III oraz na sejm Rzeszy w Ratyzbonie (A. Przyboś, M. Rożek, *Biskup krakowski Andrzej Trzebicki. Z dziejów kultury politycznej i artystycznej w XVII stuleciu*, Warszawa–Kraków 1989, s. 19–21). Kazimierz Leon Sapieha natomiast do Wiednia nie posłował, ale był skierowany do witania na granicy pod Lęborkiem 8 lutego 1646 r. przybywającą z Francji Ludwikę Marię Gonzagę (A. Rachuba, *Sapieha Kazimierz Leon*, w: PSB, t. 35, Wrocław–Warszawa–Kraków 1994, s. 32). Zapewne chodzi tu o tę aktywność podkanclerzego litewskiego.

⁶⁰ List Michała I na sejmiki, s. 121.

⁶¹ A. Olszowski do J.K. Romanowskiego, s. 491; Kopia listu jmści księcia, s. 91. Nie są to do końca precyzyjne informacje, ponieważ z rachunków sejmowych 1672 r. wynika, iż ze skarbu koronnego wydano na misję Olszowskiego do Wiednia 7500 zł w dobrej monecie. Zob. Rachunki sejmu warszawskiego 1672 r., Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Archiwum Skarbu Koronnego, dz. II, sygn. 62, k. 54.

Król zapewniał, iż podkanclerzy koronny zda pełną relację ze swojej misji na najbliższym sejmie⁶². Miał też nadzieję, że niniejszy list ostatecznie zdementuje wszelkie plotki i nieprawdy krążące wokół małżeństwa królewskiego, a tym samym uśmierzy niepokoje:

Tą tedy wypisawszy *rem, prout gesta et conclusa est*, żądamy jako najpilniej uprzejmości i wierności waszych, abyście przeciwnym, płonny i nieżyczliwym racyjom miejsca nie dawali. Mamy nadzieję w Bogu, że w konfuzyjey sami zostaną, którzy nas *more ingenii sui*, podobno dla nigdy ukontentowanych interesów swoich, w konfuzyją przyprowadzić usiłują. Ale weźnie nam czasu bynajmniej to lubo nagle, jednak sławne i wygodne Rzptej ożenienie nasze do traktowania spraw Rzptej, albo do wojennych czynów, które gdyby tego potrzeba była, zawsze *in persona nostra* odprawować gotowaliśmy⁶³.

List Michała Korybuta na sejmiki w sprawie małżeństwa, jak dowiodła jego analiza, stanowi dobrze przemyślaną kompozycję. Wykorzystano w niej argumenty historyczne, ale także odwołano się do konkretnych uczuć adresatów, zwłaszcza antyfrancuskich. Odbiorcom pokazano, że wybór małżonki nie został od razu postanowiony, że przeanalizowano inne kandydatki, ale nie były one tak atrakcyjne, jak ręka jednej z sióstr cesarza. Jednocześnie rada senatu miała bez uwag zaaprobować kandydaturę Eleonory Marii Józefy Habsburżanki, co, jak wiemy, nie do końca oddawało stan faktyczny. W dotychczasowej historiografii zauważono, że Michał Korybut chciał starannie przygotować się do tego, aby forma negocjacji o rękę panny z Domu Habsburskiego przypominała tę prowadzoną przez jego poprzedników. W efekcie król, jeszcze przed wyjazdem Olszowskiego na dwór cesarski, nakazał poszukiwania w archiwum koronnym materiałów dotyczących ślubów Zygmunta III z Konstancją Habsburżanką w 1605 r. czy Władysława IV z Cecylią Renatą Habsburżanką w 1637 r.⁶⁴ Te informacje miał wykorzystać ksiądz podkanclerzy w swej misji do Wiednia, ale też i król, gdy przyszło zrehabilitować list do sejmików. Inicjatorem jego napisania, a zapewne też faktycznym autorem był Olszowski. Sposób argumentacji, zwłaszcza wywodów odwołujących się do historii, przypomina ten użyty w innych pismach, które wyszły spod jego ręki⁶⁵, począwszy

⁶² Tak też się stało. Podkanclerzy Olszowski szczegółową relację ze swojej legacji złożył na sejmie nadzwyczajnym warszawskim 9 kwietnia 1670 r. Zob. *Diariusz sejmu nadzwyczajnego 1670 roku*, oprac. K. Przyboś, M. Ferenc, Kraków 2004, s. 82–82.

⁶³ List Michała I na sejmiki, s. 121.

⁶⁴ R. Smíšek, M. Konrádová, *Habsburgowie i Michał Korybut Wiśniowiecki. Przyjazd arcyksiężniczki Eleonory Marii do Rzeczypospolitej w 1670 roku jako sposób komunikacji symbolicznej*, „Historia Slavorum Occidentis”, 2015, 2 (9), s. 108–109.

⁶⁵ Najlepszym przykładem piśmiennictwa Olszowskiego jest jego traktat promujący wybór „Piasta” na tron w 1669 r., który przyczynił się do sukcesu elekcyjnego króla Michała. Zob. A. Olszowski, *Censura candidatorum sceptri polonici. Ocena kandydatów do tronu polskiego*, oprac. K. Przyboś, A. Pełakowski, Kraków 2014; K. Przyboś, *Uwagi o „Censurze Candidatorum Sceptri Polonici” Andrzeja Olszowskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 1997, 123, s. 75–96.

od tzw. listu do Jana Karola Romanowskiego z 15 stycznia 1670 r. Ta epistoła uzupełnia się zresztą z królewską, w niewielu kwestiach się dublując, dzięki temu odbiorcy na zjazdach lokalnych mogli mieć pełniejszy ogłód procesu decyzyjnego i negocjacji wiedeńskich. Za tym, że inicjatorem przygotowania listu monarchy na sejmiki był Olszowski, przemawiają również słowa rezydenta brandenburskiego Eusebiusa von Brandta, komentującego efekty zjazdu przedsejmowego Wielkopolan z 22 stycznia 1670 r. W jego opinii „podkanclerzy przypisuje winę, że Michał nie radził się szlachty w tej mierze [tj. małżeństwa – Z.H., P.T.] na przeszłym sejmie”⁶⁶. Uwaga ta wpisuje się zatem w wyżej przywołaną opinię Marcina Sokalskiego, iż przygotowanie takiego listu i wysłanie go na sejmiki miało być sposobem neutralizacji spodziewanego niezadowolenia szlachty z postępowania władcy. Na takim rozwiązaniu szczególnie, jak widać, zależało Olszowskiemu.

Czy list Michała I rzeczywiście został odczytany na sejmikach? Wygląda na to, że tak, bo jak notował dziejopis Wespazjan Kochowski – król „w listach rozesłanych do rad wojewódzkich wykladał stanowi rycerskiemu bardzo szczerze, prawie z poniżeniem godności królewskiej, powody ukartowanego małżeństwa”⁶⁷. Dotychczas w księgach grodzkich nie natrafiono jednak na żadną oblatę pisma, która dowodziłaby jego kolportażu i poddawania go pod rozwałkę społecznościom lokalnym na zjazdach partykularnych. Tym sposobem jedyną obecnie znaną wersją pisma królewskiego z epoki pozostaje ta przesłana cesarzowi do Wiednia. To, że list nie zachował się w licznych wersjach, może świadczyć o tym, że nie był szeroko rozpowszechniany. Z drugiej strony wiele sejmików w styczniu 1670 r. zajęło stanowisko w sprawie małżeństwa królewskiego, mimo iż nie było do tego zobligowane przez ekspedycję sejmową. Ta zależność sugeruje zatem, że na zjazdach przedsejmowych musiały pojawić się materiały promujące (albo też krytykujące) ślub królewski, jak właśnie list Michała I oraz pismo Olszowskiego do Romanowskiego. Potwierdzenie tego odnajdziemy w instrukcji bełskiej, gdzie wprost zapisano: „*Innotuit* województwu naszemu z listu JKM *senatus consultum* i legacja do Wiednia w materyjej ożenienia JKM, co i nie bez osobiłej Boskiej providencyjej, która jako sercem JKM, tak i *votis* senatu kierowała”⁶⁸.

Kampania informacyjna dworu, prowadzona, jak widać, za pomocą listu królewskiego, nie zawsze odnosiła w Koronie zamierzony skutek. Aprobatę małżeństwa Michała I wyraził wspomniany sejmik bełski⁶⁹. Również zjazd w Łęczycy w pełni poparł matrymonialne plany monarchy, jako te, na które przyzwolenie dała rada senatu i co niezgodne z prawdą – Rzeczpospolita (czyli sejm). Jak dowodzą

⁶⁶ Relacja Eusebiusa von Brandt o sejmiku, Poznań, 1 II 1670, w: *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego*, s. 134.

⁶⁷ W. Kochowski, *Roczniki*, s. 100–101.

⁶⁸ Instrukcja dana posłom na sejm z sejmiku przedsejmowego województwa bełskiego, Bełż, 22 I 1670, w: *Akta sejmikowe województwa bełskiego. Lata 1656–1695*, wyd. M. Zwierzykowski, R. Kołodziej, A. Kamieński, Kraków 2022, s. 387.

⁶⁹ Tamże.

ostatnie badania, duże przełożenie na sejmik łączycycki miał podkanclerzy Olszowski, więc aprobatą Łęczyczan dla planów dworskich winna być formalnością⁷⁰. Główny sejmik prowincji wielkopolskiej – średzki województw poznańskiego i kaliskiego taki entuzjastyczny już nie był. Zdaniem rezydenta brandenburskiego Brandta zjazd w Środzie „odbył się szczęśliwie, z początku wprawdzie mówiono przeciwko małżeństwu, ale wreszcie zgodzono się”⁷¹. Nie do końca ma to odzwierciedlenie w instrukcji średzkiej, ponieważ znalazło się w niej miejsce jedynie dla nieufności do działań Olszowskiego, stąd posłowie mieli zalecone wywiedzieć się, czy na wyjazd podkanclerzego do Wiednia rzeczywiście senatorowie dali zgodę⁷². Tu ziarno niepewności mogła zasiać propaganda opozycyjna uskuteczniania choćby przez kanclerza wielkiego koronnego Jana Leszczyńskiego, miejscowego statysty na urzędzie starosty generalnego wielkopolskiego⁷³. Wątpliwości stanowiły też skutek przyjęcia optyki prymasa, iż rada senatu nie była zgodna co do wyboru małżonki królewskiej. Zauważalny rozdzźwięk wystąpił na sejmikach Małopolski właściwej. Entuzjastycznie wypowiedział się sejmik lubelski, że „z tej *alliance commoda* na Rzeczpospolitą spływać mogą tak obfitych w tym stanie pociechy błogosławieństwa pańskiego”⁷⁴. Sejmik proszowicki województwa krakowskiego, który na sejmie miał być reprezentowany w połowie przez posłów o orientacji profrancuskiej (późniejszych zacieklej opozycjonistów), uznał, że zmieniono zapis paktów konwentów w punkcie dotyczącym ślubu monarchy (w stosunku do tego, co ustalono na sejmie elekcyjnym 1669 r.), iż może być postanowiony uchwałą rady senatu, a nie sejm⁷⁵.

⁷⁰ Instrukcja z sejmiku przedsejmowego województwa łączycyckiego na sejm nadzwyczajny warszawski, Łęczycza, 22 I 1670, AGAD, Księgi Grodzkie Łęczyckie – Relacyjne, sygn. 130, k. 434v; Z. Hundert, *Sejmik województwa łączycyckiego a obóz dworski króla Michała 1669–1673*, „Przegląd Nauk Historycznych”, 23, 2024, 2, s. 79, 81–83.

⁷¹ Relacja Eusebiusa von Brandt, s. 134.

⁷² Instrukcja dla posłów na sejm z sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego, Środa, 22 I 1670, w: *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego*, s. 124.

⁷³ Nuncjusz Marescotti notował, że szczególne starania podejmowano w Wielkopolsce, aby wzbudzić tamtejszą szlachtę do udaremnienia małżeństwa królewskiego. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można przypisać tę aktywność Janowi Leszczyńskiemu. Zob. G. Marescotti do F. Borromeo, Warszawa, 15 I 1670, k. 9r–9v.

⁷⁴ Instrukcja posłom na sejm nadzwyczajny z sejmiku lubelskiego, Lublin, 22 I 1670, w: *Akta sejmikowe województwa lubelskiego 1669–1696*, wyd. D. Kupisz, L.A. Wierzbicki, Lublin–Radom 2024, s. 49.

⁷⁵ Instrukcja dana posłom na sejm z sejmiku przedsejmowego województwa krakowskiego, Proszowice, 22 I 1670, w: *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. 3: 1661–1673, wyd. A. Przyboś, Wrocław–Warszawa–Kraków 1959, s. 300–301. Trzema z sześciu wybranych na sejmiku posłów, którzy reprezentowali opcję profrancuską, byli stolnik koronny i starosta generalny krakowski Jan Wielopolski, podstoli sandomierski i pułkownik arkabuzerii Marcján Ścibor Chełmski oraz starosta czechowski Jan Lipski. Znany zapis paktów konwentów w materii ślubu królewskiego brzmi następująco: „z strony małżeństwa, jeśli je nam Pan Bóg przejrzał, według prawnych dawnych *ex Consilio Senatus* zachowamy się”, *Articuli pactorum conventorum*, w: *Volumina legum*, t. 5, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860, s. 16.

Wskutek tego Krakowianie wyrazili pogląd przeciwny małżeństwu. W podobnym tonie wypowiadał się inny kluczowy sejmik prowincji małopolskiej – opatowski województwa sandomierskiego⁷⁶.

Postawy czołowych przedstawicieli elit władzy oraz opinie niektórych sejmików coraz bardziej przekonywały dwór, że stronnicy Francji będą chcieli zakłócić przebieg królewskiej ceremonii weselnej, a nawet do niej nie dopuścić. W relacji misji wiedeńskiej starosty radomskiego Piotra Kochanowskiego zanotowano, że sama strona cesarska ostrzegała, „że fakcja francuska chciała przez przyszły polski sejm trudnić tę koniunkcją”⁷⁷. Na skutek tego uznano, że ślub powinien odbyć się w nadgranicznej Częstochowie, znanym sanktuarium maryjnym, szczególnie miłym stanowi rycerskiemu po wydarzeniach doby potopu i zwycięskiej obronie twierdzy przeciw Szwedom (w 1655 r.)⁷⁸. Argumentowano, że w tym miejscu będą odpowiednie warunki, bo do dyspozycji pozostaje „pałac nieszpety i przestronny opasany *circum circa* dworami wielkimi szlacheckimi”, i że można ściągnąć do obstawy rozlokowane na pobliskich leżach zimowych chorągwie wojska koronnego, jak pancerną królewską pod starostą lityńskim Michałem Kozubskim, stojącą nieopodal Wielunia⁷⁹. W tej samej relacji pada też informacja, że podczas wiedeńskich rokowań ustalono datę ślubu na 18 lutego 1670 r., z tym że termin ten okazał się zbyt krótki i trzeba było wyznaczyć nowy⁸⁰. Sam podkanclerzy w liście do Romanowskiego wskazał datę ceremonii weselnej na 18 lutego w Częstochowie⁸¹. Pozostaje to ewidentnie w sprzeczności z cytowaną wyżej korespondencją z władcami europejskimi, nomen omen również nadaną 15 stycznia. Czy zatem te różnice względem datacji i miejsca uroczystości stały się wynikiem chaosu i braku zdecydowania na dworze? Czy może jednak była to celowa dezinformacja, żeby niepowołani goście weselni nie zakłócili przebiegu ceremonii? Nawet zwolennik króla i uczestnik rady senatu w Krakowie 16 listopada 1669 r., Chrapowicki dopiero 2 marca 1670 r. dowiedział się, że ślub Michała Korybuta odbędzie się w pierwszą niedzielę wielkiego postu w Częstochowie⁸², czyli właśnie 2 marca, i że po tym nowożeńcy mają szybko jechać do Warszawy na początek sejmu. O weselu w przedostatni dzień lutego (w czwartek, drugi dzień wielkiego postu!) Chrapowicki został

⁷⁶ M. Sokalski, *Między królewskim majestatem*, s. 117.

⁷⁷ Relacja jmp. starosty radomskiego Kochanowskiego transakcyjnej wiedeńskiej, BN, BOZ, rkps 1175, s. 486.

⁷⁸ M. Hennel-Bernasikowa, *Ślub*, s. 38.

⁷⁹ Relacja jmp. starosty radomskiego Kochanowskiego, s. 486.

⁸⁰ Tamże; I. Czamańska, *Wiśniowiecy*, s. 262, 293–295; J. Kaniewski, *Sejmiki koronne*, s. 95. Rezydencja, o której tu mowa, to zapewne oddalony od Jasnej Góry ok. 25 km pałac Denhoffów w Kruszynie, gdzie odbyło się wesele (I. Czamańska, *Wiśniowiecy*, s. 295).

⁸¹ A. Olszowski do J.K. Romanowskiego, s. 489; Kopia listu jmści księdza, s. 86; List Andrzeja Olszowskiego, s. 122.

⁸² Nuncjusz apostolski Marescotti pod koniec stycznia z przekonaniem informował sekretariat stanu w Rzymie, że ślub królewski odbędzie się jeszcze w karnawale, a więc przed 26 lutego 1670 r. Zob. G. Marescotti do F. Borromeo, Warszawa, 29 I 1670, AAV, SSP, sygn. 84, k. 12r.

poinformowany, będąc już w drodze na sejm, 12 marca⁸³. Wojewoda witebski przebywał daleko od miejsca zawarcia małżeństwa, bo w Łoszanach nieopodal Mińska białoruskiego, dlatego wiadomości docierały do niego z opóźnieniem. Jednocześnie jego przykład może dowodzić, że jeżeli termin ślubu ustalano na dworze na 27 lutego w klasztorze jasnogórskim, to znał go tylko krąg wtajemniczonych osób, które stosunkowo szybko mogły znaleźć się w Częstochowie, jak np. starosta spiski i podstoli koronny Stanisław Herakliusz Lubomirski. Król Michał zwracał się do tego aktywnego i osiadłego w Małopolsce rojalisty 16 stycznia 1670 r., aby przybył na granicę do Częstochowy na 16 lutego „z asystencyją jako najporządniejszą” dla powitania arcyksiężniczki. Lubomirski uzyskał jednak te same informacje, co władcy europejscy, że ślub ma odbyć się w Warszawie 2 marca⁸⁴. Po przybyciu na miejsce 16 lutego mógł dowiedzieć się jednak, jakie były faktyczne ustalenia. Sama Eleonora Maria Józefa poznała termin swojego ślubu dopiero z listu brata, cesarza Leopolda I, datowanego na 18 lutego⁸⁵.

Kampania informacyjna nastawiona na wytłumaczenie decyzji w sprawie ożenku z Habsburżanką może być oceniona negatywnie, jeśli przyjmie się, że mimo pism rozsyłanych na sejmy ceremonia musiała odbyć się szybko, bo obawiano się działań malkontentów. Chciano ich zatem postawić przed faktem dokonanym⁸⁶. Nie wiadomo w końcu, jak zareaguje jeden z głównych „frankofilów”, marszałek i hetman wielki koronny Jan Sobieski, który niemal w pełni kontrolował podległe mu wojsko koronne. W 1605 r. doszło do sytuacji, że kasztelan krakowski Janusz Ostrogski zagroził zatrzymaniem przez swoje wojska na granicy Konstancji Habsburżanki, ponieważ uznawał, że jej ślub z Zygmuntem III nie został aprobowany przez radę senatu⁸⁷. W 1670 r. można było obawiać się podobnej sytuacji, ale dwór zawczasu zadbał o pewne środki ostrożności. Wiadomo, że do asysty wojskowej dla przybywającej w granice Rzeczypospolitej Eleonory Marii Józefy ściągnięto chorągwie

⁸³ J.A. Chrapowicki, *Diariusz*, s. 71–72, 73.

⁸⁴ Michał Korybut do S.H. Lubomirskiego, Warszawa, 16 I 1670, BCzart., rkps 2712, s. 449; J. Kaniewski, *Sejmiki koronne*, s. 94. O sympatiach politycznych Stanisława Herakliusza Lubomirskiego w tym okresie zob. J. Matyasik, *Obóz polityczny*, s. 51–52.

⁸⁵ I. Czamańska, *Wiśniowieccy*, s. 295.

⁸⁶ J. Matyasik, *Obóz polityczny*, s. 195. W literaturze przedmiotu podaje się za listem Mikołaja Prażmowskiego do podkanclerzego litewskiego Michała Kazimierza Radziwiłła, że on i inni malkontenci byli zaproszeni na ślub królewski, ale odmówili. Ten niedatowany list stanowi jednak odmowę nie udziału w weselu królewskim, ale ślubie Dymitra Jerzego Wiśniowieckiego z Teofilą Zasławską-Ostrogską, pasierbicą adresata odmowy, czyli Radziwiłła. Uroczystość, jako forma pogodzenia się dworu z opozycją po wydarzeniach 1670 r., miała odbyć się w Warszawie w maju 1671 r. Zob. Kopia listu jmści księdza prymasa do księcia jmp. podkanclerzego WKL wymawiając się od zaproszenia weselnego z którego listu widzieć się może, że się nieszczerze jmść ksiądz prymas z królem jmścią przeprosił, BN, BOZ, rkps 1175, s. 578–579; I. Czamańska, *Wiśniowieccy*, s. 295; J. Kaniewski, *Sejmiki koronne*, s. 95.

⁸⁷ A. Pawłowska, *Kobieta*, s. 333; też (A. Pawłowska-Kubik), *Rokosz sandomierski 1606–1609. Rzeczpospolita na politycznym rozdrożu*, Toruń 2019, s. 71.

wojska komputerowego, które przebywały na leżach w pobliżu Częstochowy. Dzielom przypadku nie jest jednak to, że tę asystę utworzyły rotę pancerną z pułku królewskiego (w tym wzmiankowana wyżej rota pod Michałem Kozubskim) oraz chorągwie pozostające w orbicie wpływów ówczesnych stronników królewskich – wojewody bełskiego i hetmana polnego koronnego Dymitra Jerzego Wiśniowieckiego czy kawalera maltańskiego Hieronima Augustyna Lubomirskiego, nawiasem mówiąc późniejszego zagorzałego malkontenta. W przeciwieństwie do wielu innych oddziałów komputerowych tych król mógł być w miarę pewny. Zatem fakt skierowania ich na leża w pobliżu drogi, którą miała pokonać arcyksiężniczka z Wiednia, nie nastąpił raczej przypadkowo⁸⁸. Musiano to rozplanować odpowiednio wcześniej, ponieważ wojsko koronne rozeszło się na kwatery zimowe pod koniec listopada 1669 r., a przy tym nie wzbudzić podejrzeń Sobieskiego, który na podstawie dostarczanej mu dokumentacji i sugestii patronów oddziałów kierował odpowiednio chorągwie i regimenty na konkretne stanowiska⁸⁹.

Kampania informacyjna dotycząca małżeństwa królewskiego, w której wykorzystano ciekawie skonstruowany pod względem treści list Michała I na sejmiki, może nie przekonała w pełni społeczeństwa, ale jednak wiele samorządów lokalnych poparło kierunek polityki matrymonialnej obozu monarchy. Przede wszystkim małżeństwo udało się sfinalizować, choć w warunkach nieprzystających do rangi wydarzenia takiego, jak wesele króla z siostrą cesarza. Obyło się jednak bez komplikacji politycznych czy skandali podczas samej ceremonii. Należy uznać to za duży sukces dworu, któremu propaganda umiejętnie uprawiana przez Olszowskiego musiała się przysłużyć⁹⁰. Zawarcie małżeństwa dołało jednak oliwy do ognia w rozwijającym się konflikcie politycznym w kraju, a jego pierwszą ofiarą padł sejm nadzwyczajny 1670 r., tak samo zerwany jak uprzednio koronacyjny. Dwór miał teraz kolejny twardy orzech do zgryzienia w związku z małżeństwem królewskim – przeprowadzenie koronacji królowej. Ta też nie obyła się bez turbulencji, ale podobnie jak realizacja małżeńskich planów, doczekała się pozytywnego finału w październiku 1670 r. Rzeczpospolita zyskała tym samym królową, która szybko zaskarbiła

⁸⁸ Z. Hundert, *Między buławą a tronem. Wojsko koronne w walce stronnictwa malkontentów z ugrupowaniem dworskim w latach 1669–1673*, wyd. 2, Oświęcim 2019, s. 162–163. Oprócz koronnych chorągwi komputerowych asystę utworzyły jeszcze oddziały gwardii królewskiej i litewskich stronników króla. O wojskowej asystencji na podstawie innych źródeł zob. też: M. Hennel-Bernasikowa, *Ślub*, s. 66–68, 72.

⁸⁹ Z. Hundert, *Między buławą*, s. 307–308.

⁹⁰ W opinii Joanny Matyasik „Sposób realizacji małżeńskich planów Michała Korybuta stanowi najbardziej wyrazisty przykład jedności stronnictwa dworskiego”, J. Matyasik, *Obóz polityczny*, s. 193. Sukces miał również ciekawe konotacje międzynarodowe. Jak ostatnio zauważył Robert T. Tomczak, Michał I od ślubu „mógł być zresztą traktowany jako członek rodziny cesarskiej, co mogło mu przysporzyć tylko zwolenników wśród zorientowanych prohabsbursko elit społeczno-politycznych w Królestwie Czeskim”, R.T. Tomczak, *Morawskie echa elekcji Michała Korybuta Wiśniowieckiego (1669). Biskup olomuniecki Karol z Lichtensteinów-Castelcornów i jego sieć informatorów*, „Historia Slavorum Occidentis”, 14, 2024, 1 (40), s. 136.

sobie olbrzymią życzliwość w społeczeństwie, a z estymą i szacunkiem wyrażali się o niej nawet najwięksi przeciwnicy polityczni jej małżonka.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA NIEDRUKOWANE

Archivio Apostolico Vaticano

Segreteria di Stato: Polonia, sygn. 84

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Archiwum Skarbu Koronnego, dz. II, sygn. 62

Księgi Grodzkie Łęczyckie – Relacyjne, sygn. 130

Archiwum Zamku Królewskiego w Warszawie – Muzeum

Kolekcja dr. Tomasza Niewodniczańskiego, sygn. 10705

Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie

rkps 166, 2712

Biblioteka Narodowa w Warszawie

Biblioteka Ordynacji Zamojskiej, rkps 1175

Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien

Oesterreichische Geheime Staatsregistratur (Rep. N), sygn. 42

The National Archives, Kew, London

State Papers Foreign, sygn. 88/12

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1668–1675, wyd. Michał Zwierzykowski, Robert Kołodziej, Andrzej Kamiński, Poznań 2018.

Akta sejmikowe województwa bełskiego. Lata 1656–1695, wyd. Michał Zwierzykowski, Robert Kołodziej, Andrzej Kamiński, Kraków 2022.

Akta sejmikowe województwa krakowskiego, t. 3: 1661–1673, wyd. Adam Przyboś, Wrocław–Warszawa–Kraków 1959.

Akta sejmikowe województwa lubelskiego 1669–1696, wyd. Dariusz Kupisz, Leszek Andrzej Wierzbicki, Lublin–Radom 2024.

Chrapowicki Jan Antoni, *Diariusz*, cz. 3: *Lata 1669–1673*, oprac. Leszek Andrzej Wierzbicki, Warszawa 2009.

Diariusz sejmu nadzwyczajnego 1670 roku, oprac. Kazimierz Przyboś, Marek Ferenc, Kraków 2004.

Kochowski Wespazjan, *Roczniki Polski. Klimakter czwarty (1669–1673)*, oprac. Leszek Andrzej Wierzbicki, Warszawa 2011.

- Motteville Françoise de, *Anna Austriaczka i jej dwór*, oprac. Irena Wachłowska, Zofia Libiszowska, Warszawa 1978.
- Olszowski Andrzej, *Censura candidatorum sceptri polonici. Ocena kandydatów do tronu polskiego*, oprac. Kazimierz Przyboś, Adam Perłakowski, Kraków 2014.
- Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego*, t. 1, cz. 1, wyd. Franciszek Kluczycki, Kraków 1880.
- Volumina legum*, t. 5, wyd. Jozafat Ohryzko, Petersburg 1860.
- Werdum Ulryk, *Dziennik podróży 1670–1672. Dziennik wyprawy polowej 1671*, oprac. Dariusz Milewski, Warszawa 2012.
- Załuski Andrzej Chryzostom, *Epistolarum historico-familiarum*, t. 1, cz. 1, Brunsberg 1709.

OPRACOWANIA

- Bobiatyński Konrad, *W walce o hegemonię. Rywalizacja polityczna w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1667–1674*, Warszawa 2016.
- Chmielewska Mieczysława, *Sejm elekcyjny Michała Korybuta Wiśniowieckiego 1669 roku*, Warszawa 2006.
- Czamańska Ilona, *Michał Korybut Wiśniowiecki – człowiek i król*, w: „Żył królem, umarł człowiekiem”. *Michał Korybut Wiśniowiecki i jego czasy 1669–1673*, red. Zbigniew Hundert, Paweł Tyszka, Warszawa 2023, s. 17–35.
- Czamańska Ilona, *Wiśniowieccy. Monografia rodu*, Poznań 2007.
- Frost Robert I., *Etiopczyk i słoń? Ludwika Maria Gonzaga i rola królowej w monarchii elekcyjnej (1645–1667)*, w: *Ludwika Maria Gonzaga (1611–1667). Między Paryżem a Warszawą*, red. Anna Kalinowska, Paweł Tyszka, Warszawa 2019, s. 15–50.
- Fuchs Peter, *Philipp Wilhelm*, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 20, Berlin 2001, s. 384–385.
- Hengerer Mark, *Kaiser Ferdinand III (1608–1657). Eine Biographie*, Wien–Köln–Weimar 2012.
- Hennel-Bernasikowa Maria, *Ślub królewski na Jasnej Górze. Michał Korybut Wiśniowiecki i Eleonora Habsburg – 1670*, Jasna Góra–Częstochowa 2005.
- Hundert Zbigniew, *Między buławą a tronem. Wojsko koronne w walce stronnictwa malkontentów z ugrupowaniem dworskim w latach 1669–1673*, wyd. 2, Oświęcim 2019.
- Hundert Zbigniew, *Sejmik województwa łęczyckiego a obóz dworski króla Michała 1669–1673*, „Przegląd Nauk Historycznych”, 23, 2024, 2, s. 65–97.
- Jasnowski Józef, *Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515–1565). Kanclerz i marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński*, Oświęcim 2014 (reprint).
- Kaniewski Jacek, *Sejmiki koronne wobec problemów wewnętrznych Rzeczypospolitej za panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego (1669–1673)*, Katowice 2014.
- Leitsch Walter, *Das Leben am Hof König Sigismunds III. von Polen*, t. 2, Wien–Kraków 2009.
- Lipowsky Felix Joseph, *Karl Ludwig Churfürst von der Pfalz*, Sulzbach 1824.
- Matyasik Joanna, *Obóz polityczny króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego*, Warszawa 2011.
- Nagielski Mirosław, *Ludwika Maria Gonzaga i jej walka o przeprowadzenie elekcji vivente rege w Rzeczypospolitej*, w: *Ludwika Maria Gonzaga (1611–1667). Między Paryżem a Warszawą*, red. Anna Kalinowska, Paweł Tyszka, Warszawa 2019, s. 51–81.
- Nagielski Mirosław, „Partia dworska” w schyłkowym okresie panowania Jana Kazimierza Wazy (1664–1668), w: tenże, *Druga wojna domowa w Polsce. Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy*, Warszawa 2011, s. 115–141.

- Nagielski Mirosław, *Rywalizacja francusko-austriacka w Rzeczypospolitej w schyłkowym okresie panowania Jana Kazimierza Wazy*, w: tenże, *Druga wojna domowa w Polsce. Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy*, Warszawa 2011, s. 38–60.
- Pawłowska Agnieszka, *Kobieta jako katalizator sporów politycznych w nowożytnej Rzeczypospolitej na przykładzie małżeństwa Zygmunta III Wazy z Konstancją Habsburżanką*, w: *Płeć i władza w kontekstach historycznych i współczesnych*, red. Monika Anna Kubiacyk, Filip Kubiacyk, Gniezno 2014, s. 325–336.
- Pawłowska-Kubik Agnieszka, *Rokosz sandomierski 1606–1609. Rzeczpospolita na politycznym rozdrożu*, Toruń 2019.
- Polak Maciej, *Posłowie i listy uwierzytelniające Zygmunta Augusta do Habsburgów. Próba ich zestawienia na podstawie zasobów wiedeńskiego Haus-, Hof- und Staatsarchiv*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 75, 2023, 2, s. 241–263.
- Przyboś Adam, *Michał Korybut Wiśniowiecki 1640–1673*, Kraków–Wrocław 1984.
- Przyboś Adam, Rożek Michał, *Biskup krakowski Andrzej Trzebiecki. Z dziejów kultury politycznej i artystycznej w XVII stuleciu*, Warszawa–Kraków 1989.
- Przyboś Kazimierz, *Sejm nadzwyczajny w Warszawie 5 marca – 19 kwietnia 1670 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 2003, 130, s. 103–119.
- Przyboś Kazimierz, *Uwagi o „Censurze Candidatorum Sceptri Polonici” Andrzeja Olzowskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 1997, 123, s. 75–96.
- Rachuba Andrzej, *Sapieha Kazimierz Leon*, w: PSB, t. 35, Wrocław–Warszawa–Kraków 1994, s. 31–37.
- Skrzypietz Aleksandra, *Franciszek Ludwik, książę de Conti – „obрани król Polski”. Saga rodu Kondeuszów*, Katowice 2019.
- Skrzypietz Aleksandra, *Francja wobec Rzeczypospolitej za panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego*, w: „Żył królem, umarł człowiekiem”. *Michał Korybut Wiśniowiecki i jego czasy 1669–1673*, red. Zbigniew Hundert, Paweł Tyszka, Warszawa 2023, s. 217–242.
- Skrzypietz Aleksandra, *Zapisy testamentowe Ludwika Marii na rzecz siostrzenicy Anny Henrietty Wittelsbach, diuszesy d'Enghien*, w: *Ludwika Maria Gonzaga (1611–1667). Między Paryżem a Warszawą*, red. Anna Kalinowska, Paweł Tyszka, Warszawa 2019, s. 124–143.
- Smíšek Rostislav, Konrádová Monika, *Habsburgowie i Michał Korybut Wiśniowiecki. Przyjazd arcyksiężniczki Eleonory Marii do Rzeczypospolitej w 1670 roku jako sposób komunikacji symbolicznej*, „Historia Slavorum Occidentis”, 2015, 2 (9), s. 101–136.
- Sokalski Marcin, *Między królewskim majestatem a szlachecką wolnością. Postawy polityczne szlachty małopolskiej w czasach Michała Korybuta Wiśniowieckiego*, Kraków 2002.
- Sucheni-Grabowska Anna, *Zygmunt August. Król polski i wielki książę litewski 1520–1562*, Kraków 2010.
- Tomczak Robert T., *Morawskie echa elekcji Michała Korybuta Wiśniowieckiego (1669). Biskup ołomuniecki Karol z Lichtensteinów-Castelcornów i jego sieć informatorów*, „Historia Slavorum Occidentis”, 14, 2024, 1 (40), s. 135–153.
- Wachter Franz, *Philipp Wilhelm*, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 26, Leipzig 1888, s. 27–31.
- Wasilewski Tadeusz, *Ostatni Waza na polskim tronie*, Katowice 1984.

Ziober Aleksandra, *Habsburgowie wobec bezkrólewia w Rzeczypospolitej 1668–1669 oraz elekcji króla Michała. Zarys najważniejszych problemów*, w: „*Żył królem, umarł człowiekiem*”. *Michał Korybut Wiśniowiecki i jego czasy 1669–1673*, red. Zbigniew Hundert, Paweł Tyszka, Warszawa 2023, s. 63–80.

Żukowski Jacek, *Infantka Anna Katarzyna Konstancja i kultura artystyczno-kolekcjonerska dworu wazowskiego*, „*Biuletyn Historii Sztuki*”, 79, 2017, 2, s. 233–312.

Żukowski Jacek, *Święto Sławy. Ingres zaślubinowo-koronacyjny Cecylii Renaty Habsburżanki w 1637 roku*, „*Biuletyn Historii Sztuki*”, 75, 2013, 2, s. 233–293.